Pártok, pártrendszerek

Dr. Fekete Sándor

A „**párt**” fogalma

A kifejezés a **pars** (rész) szóból ered (angolul: „party”).

Olyan politikai csoportosulást jelent, amely a társadalom *egy részét*, a társadalom egy részének értékeit képviseli és ezeket az értékeket próbálja meg érvényre juttatni a politikai hatalomban (törvényhozásban, végrehajtó hatalomban)

A politikai pártok fő célja: a *hatalom megszerzése* (hogy elveiket, eszméiket, elképzeléseiket megvalósíthassák).

Ezt nevezik „a politika bináris kódjának” (kormányozni vagy ellenzékben lenni, 1/0).

A „**pártrendszer**” fogalma

Mivel nincs uniformizált társadalom, egy demokratikus országban **több pártnak kell lennie**.

Az, hogy hány párt van, és érdemben ezek közül hánynak van lehetősége hatalomra kerülni, **pártrendszernek** nevezzük, és ez alapvetően a társadalom tagozódásának és a választási rendszernek a függvénye (lásd később).

A pártok **eredete**

- A **parlamentarizmus elterjedését megelőzően nincs rájuk szükség** (érdekcsoportok, ad-hoc jellegű politikai mozgalmak persze akkor is voltak, de mai értelemben vett /politikai/ pártokról nem beszélhetünk)
- **Parlamentarizmus kialakulásával** jár együtt a pártok megjelenése, tipikus példák:
  - 18. századi angol kétpártrendszer (**tory**k és **whig**ek)
  - svéd kétpártrendszer 1720-72 („**sapkás**ok” és „**kalapos**ok”)
  - **határozati** és **felirati** párt Magyarországon (1861)
- **Nem parlamentáris, de demokratikus** rendszerekben:
  - amerikai pártrendszer (föderalisták-antiföderalisták, konzervatívok-liberálisok, republikánusok-demokraták)

A pártok **eredete** (folyt.)

- A pártok maguk is **a parlamentben alakulnak ki** (az amerikaiak is!), a parlament „részei” (képviselői csoportok, esetleg politikusi körök, egyletek, amelyek a parlamentben is jelen vannak)
  - amerikai pártok: a Kongresszuson belül, de az elnökjelöltek körül szerveződtek, lényegében 1800-tól, az első „harcos” elnökválasztástól
  - az angol, svéd, vagy akár a (19. századi) magyar pártok is tipikusan parlamenti pártok voltak, és a parlamenten belül működtek.
- A 18., 19. századi „pártoknak” még **nincs tagságuk, szervezetük**

A pártok **története**

1. **Protopártok**

   (a parlamenten belüli csoportok, lásd korábban)

2. **Szervezett pártok**

   második történeti lépcső

   a párt „kilép” a parlamentből, **önálló szervezet**et épít ki (mint egy egyesület – az **egyesülési jog**gal függ össze)

   saját **belső normái** vannak
   (alapszabály, szervezeti és működési szabályzat,
   fegyelmi és etikai szabályok stb)

   tisztségviselőkkel és saját alkalmazottakkal is rendelkezik

   jogi személy

A pártok **története** (folyt.)

3. **Tömegpártok**

kívülről szerveződve próbál új csoportokat beemelni a politikába

az **általános választójog**ért folytatott küzdelemhez kapcsolódik

tipikus példa:
19. század második felének **munkáspárt**jai,
illetve az **agrárpártok**, parasztpártok

<u>jellemzőik</u>:

- cenzusok miatt korábban választójoggal nem rendelkező, a parlamentben így szerveződni nem tudó csoportok új pártjai
- nagy létszámúak (innen ered az elnevezésük)
- szerveződésük, belső struktúrájuk a szervezett pártokéhoz hasonlít, de társadalmi, érdekvédelmi szervezetekhez is kötődnek, pl. **szakszervezetek**, **szövetkezeti mozgalom**

A pártok **története** (folyt.)

4. **Gyűjtőpártok**

céljuk a választás megnyerése, minél szélesebb társadalmi rétegek megszólításával

a tagság nem jelentős

II. vh. utáni demokráciák tipikus pártjai,
szokták **catch-all party**-nak, illetve „**néppárt**nak” is nevezni

<u>jellemzőik</u>:

- az **ideológia háttérbe szorul**
- előtérbe kerül a **politikai marketing**
- nem a programjukhoz akarnak szavazókat megnyerni, hanem úgy alakítják a programjukat, hogy minél több szavazójuk legyen

Jobboldali pártok

- **Jobboldal** = konzervatív, hagyományokhoz ragaszkodik, fontolva halad

  eredetileg „kormánypárti” (a parlamentben a jobb oldalon foglal helyet)

- A **20. századi** jobboldali, konzervatív pártok programja:
  - gazdaságpolitika: **F. A. Hayek**, **M. Friedman**, kínálati gazdaságtan
    - kicsi, nem beavatkozó állam
    - alacsony adók
    - alacsony költségvetési kiadások
    - hagyni, hogy az állampolgárok maguk éljenek a lehetőségeikkel
  - társadalompolitika: hagyományos, keresztény **értékek**
    - család és gyermekek védelme; bűnözés, drog, abortusz elleni harc
    - az állam aktív szerepvállalása a magánszférában

Jobboldali pártok (folyt.)

- **Példák jobboldali pártokra**:
  - keresztény ideológiát képviselő pártok (keresztényidemokraták, keresztényszocialisták /XIII. Leó 1891. Rerum Novarum/) **MDF** (1988-tól az ezredfordulóig), **KDNP**
  - a keresztény ideológiához szorosan nem kötődő konzervatív (pl. konzervatív liberális) pártok /Conservative Party, „Grand Old Party" – amerikai republikánusok/ **SZDSZ**?
  - radikális jobboldali pártokat is (nacionalista színezet, intolerancia, kizárólagosságra törekvés jellemzi őket) **Jobbik**
- **Szélsőséges változat**: jobboldali tömegpártok
  - fasiszta pártok (Mussolini)
  - náci (nemzeti szocialista) pártok (NSDAP) „társutasok" pl. **Nyilaskeresztes Párt**

Baloldali pártok

- **Baloldal** = változásokat sürget, kevésbé ragaszkodik a hagyományokhoz, inkább újszerű

  eredetileg „ellenzéki” (a parlamentben a baloldalon foglal helyet)

- A **20. századi** baloldali, szocialista pártok programja:
  - gazdaságpolitika: **J. Keynes**, New Deal
    - állami beavatkozás a gazdaságba, „gondoskodó állam”
    - progresszív adókulcsok; felső jövedelemsávban magas adók (Svédo.)
    - magas költségvetési kiadások, magas fokú állami újraelosztás
  - társadalompolitika: progresszió, modernizmus, „**liberalizmus**”
    - multikulturalizmus
    - emberi jogok védelme
    - az állam visszaszorulása a magánszférából

Baloldali pártok (folyt.)

- **Példák baloldali pártokra**:
  - szociáldemokrata pártok (német, osztrák, skandináv **szocdemek**, **MSZDP** 1890–1948, **Labour**, amerikai **demokraták** Roosevelt óta)
  - radikális baloldali (eurokommunista) pártok (különösen: olasz és francia kommunista párt a 80-as évekig)
  - „új baloldal”, részben korábbi ökopártok (**Die Linke**, **LMP**?)
- **Szélsőséges változat:** bolsevik típusú kommunista pártok
  - modell: Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja (**SZKP**)
  - Magyarországon: **KMP** (1919), **MDP** (Rákosi), **MSZMP** (1956 után)

Pártok a **21. század**ban

- A 21. század a gyűjtőpártok időszaka
  - baloldal/jobboldal határai elmosódnak („centrizmus”)
  - ideológiák háttérbe szorulnak

<u>példák</u>:

- **MSZP** és **Fidesz** a kétpártrendszer idején (2002–2008)
- angol **Labour Party** Tony Blair óta („harmadik út”)
- a német **CDU** Angela Merkel óta
- furcsa nevű pártok
  (már a párt nevéből is látszik, hogy nem kötődik klasszikus politikai ideológiához)
  - **Hajrá Olaszország!** (Forza Italia)
  - **Előre!** (Kadima (ISR), Saron, Peresz, Olmert)
  - **Lehet más a politika!** (ökopárt? újbaloldali párt? gyűjtőpárt?)

Különleges pártok

<u>Vallási és etnikai közösségekhez kapcsolódó pártok</u>:

- Pártok szerveződhetnek valamilyen **vallási**, **etnikai** vagy meghatározott **területen**, **régióban** élő közösség köreiből, illetve az ő sajátos érdekeik képviseletére.
- A sajátos érdekközösség ideig-óráig feledtetheti az ideológiai-politikai különbségeket (speciális **gyűjtőpártok**).
  - északír **katolikusok** pártja
  - az izraeli **arab pártok**
  - **Flamand Blokk** (Belgium)
  - az egykori **Északi Liga** vagy Lombard Liga (olasz régiók)
  - a **határon túli magyarság** pártjai

Különleges pártok (folyt.)

Single-issue pártok:

- konkrét ügyben vagy ügykörben konkrét álláspontot, érdekeket képviselő pártok

  Régi példák:
  - föderalisták (USA)
  - felirati és határozati párt (Mo.)
  - a **protopártok** single-issue pártként jöttek létre (?)

  Modern példák:
  - ökopártok (német **Zöldek**, **LMP**?)
  - nyugdíjasok, vállalkozók, sörivók (!), autósok stb.
  - paródiapártok (Izland, **Kétfarkú Kutya Párt**)

Pártrendszerek

- Egy adott politikai rendszerben létező és funkcionáló pártok összességét **pártrendszernek** nevezzük
(a nem parlamenti pártok is részei a pártrendszernek)
- Alaptípusok:
  - **egypártrendszer** (= pártnélküliség?)
  - **többpártrendszer**
- Az egypártrendszer **biztos, hogy nem** demokratikus, mivel nincsen versengés.
- A többpártrendszer is **csak akkor** demokratikus, ha van tényleges versengés (lehet választani).

Többpártrendszerek

- **fiktív többpártrendszer**:
  az alkotmány által előírt szövetségben lévő pártok vagy névlegesen működő pártok

  Példák:
  - Lengyel Népköztársaság és NDK 1989 előtt („társutas pártok”)
- **hegemón többpártrendszer**:
  a gyakorlatban egy erős párt van és sok gyenge, nincs esély az erős párt leváltására,
  az ellenzék szerepe formális

  Példák:
  - Magyarország az 1920-as, 30-as években
  - Magyarország most? ☺

Többpártrendszerek (folyt.)

- **kétpártrendszer**:

  a gyakorlatban két erős párt „váltógazdasága”

  a politikai gyakorlatban gyakran összejátszáshoz, kartellhez vezet (nincs valódi verseny, nincs kontroll)

  a győztes párt egyedül alakít kormányt, és egységes ellenzéke van (tudják, hogy előbb-utóbb az erőviszonyok megfordulnak)

  a tisztán **többségi elvű választási rendszerekre** (pl. Anglia) és a nem parlamentáris rendszerekre (pl. USA) jellemző

  - **előnye:** egyértelmű, hogy ki kormányoz (stabil)
  - **hátránya:** nem alkalmas a társadalom sokszínűségének kifejezésére;
    viszont alkalmas a társadalom polarizálására (republikánus/demokrata, „**fideszes**”/„**szoci**”, 2002–2006)

Többpártrendszerek (folyt.)

- **valódi többpártrendszerek**:
  - **mérsékelt pluralizmus**

    koalíciós kormányzás jellemzi

    kormány- és ellenzéki oldalon is több párt van

    a jelentős pártok száma 4-6 között alakul

    <u>példa</u>: Magyarország a 90-es években
  - **polarizált pluralizmus:**

    valamivel több párt (de jellemzően itt is 6 körül) van

    az ellenzékben nincs egység

    rendszerint van jobb- és baloldali ellenzék is;
    ilyen körülmények között nehezebb kormányt alakítani

    <u>példa</u>: Olaszország az 1970-es, 80-as években

Többpártrendszerek (folyt.)

- **valódi többpártrendszerek** (folyt.)
  - **atomizált pluralizmus** (vagy „sokpártrendszer”)**:**

    a tisztán listás (arányos) választási rendszerekre jellemző, ahol nincsen, vagy nagyon alacsony a parlamenti bejutás küszöbe

    <u>példa</u>: Skandinávia, Hollandia pártrendszerei

    hátránya: instabil, szinte lehetetlen kormányt alakítani, kényszerkoalíciók vagy kisebbségi kormányzás jön létre; nincs szűrő, a szélsőséges, marginális gondolatok is megnyilvánulhatnak

    előnye: rendkívül demokratikus, ugyanis a társadalom valódi tagoltságának felel meg;

    újonnan létrejövő pártok, mozgalmak jó eséllyel tudnak belépni a politikába (lásd: **Dánia**, 1973. decemberi választás)

Giovanni Sartori klasszifikációja

1. **nem versengő** pártrendszerek
   - egypártrendszer
     (nincs választási lehetőség)
   - hegemón többpártrendszer
     (van választási lehetőség, de nem valós)
   - atomizált többpártrendszer
     (van választás, de nincs valódi győztes)
2. **versengő** pártrendszerek
   - kétpártrendszer
   - plurális (de nem atomizált) pártrendszerek